

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Του Νίκου Ν. Μάλλιαν
μέλους της συντακτικής ομάδας του περιοδικού

ΠΡΟΤΑΓΜΑ

<http://protagma.wordpress.com>

*Οι τοπικές χώρες με θερμά κλίματα βρίσκονται ενώπιον του ακόλουθου δι-
λήμματος: οικονομικό στίγμασμα και διάσωση του ιθαγενούς πληθυσμού ή
προσωρινή οικονομική ανάπτυξη αβιά οπισθοδρόμηση των ιθαγενών.*

M. Gourou

Το γεγονός πως μέσα σε λιγότερο από έναν χρόνο εξαντλήθηκε η πρώτη έκδοση του βιβλίου του Γιώργου και του Γιάννη μάς δίνει το δικαίωμα να διατηρούμε μια χαραμάδα αισιοδοξίας μέσα στον γενικότερο πολιτικό ζόφο που χαρακτηρίζει όχι μόνο την Ελλάδα αλλά και τον σύγχρονο κόσμο γενικότερα. Παρ' όλα αυτά, μέσα από συζητήσεις που έχουν γίνει με αφορμή την ανάγνωση ή την παρουσίαση του βιβλίου, ένα ζήτημα επανέρχεται τακτικά: το ζήτημα της *ανθρωπολογικής ανάπτυξης*, η οποία συνοδεύει τη γενικότερη πολιτική και κοινωνική ανάλυση των δύο συγγραφέων και η οποία δηλώνεται ήδη από τον τίτλο του βιβλίου. Είναι ίσως το πιο καινοτόμο στοιχείο της προσέγγισής τους, το οποίο γίνεται και πιο δύσκολα κατανοητό στο αναγνωστικό κοινό. Θα παρουσιάσουμε, κατά συνέπεια, με συντομία ορισμένα ζητήματα που άπτονται της ιδέας της αποανάπτυξης και της τοπικοποίησης, ώστε

να δείξουμε στην πράξη και με συγκεκριμένα παραδείγματα τη σημασία του «ανθρωπολογικού» παράγοντα, σε μια προσπάθεια πρώτης εξοικείωσης του αναγνώστη και της αναγνώστριάς με την προσέγγιση των συγγραφέων.

Ανάπτυξη με ποιο κόστος;

Το χωρίο που τοποθετήσαμε στην προμετωπίδα του κειμένου (που αναφέρεται στις αφρικανικές και «τροπικές χώρες» και προέρχεται από το άρθρο ενός φιλοαποικιοκράτη σχολιαστή της δεκαετίας του '40^{*}) περιγράφει με ωραίο και περιεκτικό τρόπο την ελληνική κατάσταση: Αν θέλετε ανάπτυξη κάποια στιγμή στο απώτερο μέλλον, πρέπει η κοινωνία να γονατίσει. Δεν πρόκειται εδώ για υπερβολή, ούτε για ένα απλό σχήμα λόγου που θα περιέγραφε απλώς τις καταστροφικές συνέπειες της εφαρμογής πολιτικών τύπου ΔΝΤ ή «Τρόικας». Πρόκειται για μια διατύπωση που πρέπει να εννοήσουμε αυστηρά κυριολεκτικά: Πρέπει να αντιληφθούμε ότι η «ανάπτυξη» απαιτεί μια *ολόκληρη μεταβολή του τύπου ανθρώπου των «ιθαγενών»*, προκειμένου να τους κάνει συμβατούς με το είδος της οικονομίας που επιφέρει αυτή την «ανάπτυξη». Και δεν μιλάμε εδώ μόνο για τα πλείστα όσα έχουν συχνά υποστεί οι κάτοικοι «υποανάπτυκτων» περιοχών του πλανήτη, τις οποίες προσπάθησαν οι δεσπότες τους να εκβιομηχανίσουν και να «εκσυγχρονίσουν». Μιλάμε και για καταστάσεις πιο κοντινές σ' εμάς, που γεννιούνται από την πλήρη κατίσχυση του μοντέλου της κοινωνίας της κατανάλωσης, ακόμα και εκτός της κυρίως Δύσης.^{**}

* M. Gourou, *Les pays tropicaux. Principes d'une géographie humaine et économique* [Οι τροπικές χώρες. Βασικές αρχές μιας ανθρώπινης και οικονομικής γεωγραφίας], Παρίσι 1947.

** Όπως, για παράδειγμα, γράφει ο Δήμαρχος των Οινουσσών, σε μια προκήρυξη προς τους δημότες του: «Οι εντυπώσεις που θα αφήσει στους επισκέπτες ο καθέ-

Στην περίπτωση της Ελλάδας (όπως και των υπόλοιπων μη δυτικών ή ημιδυτικών χωρών), αλληλοδιαπλέκονται δύο ζητήματα: το πρόβλημα της σχέσης μας με τη Δύση κι αυτό του επιθυμητού οικονομικού μοντέλου (η περίφημη ρητορική της «ανάπτυξης»). Ζητήματα αλληλοδιαπλεκόμενα, καθώς είναι ακριβώς η Δύση αυτή που δημιουργεί την «ανάπτυξη», τόσο ως ιδεολογία και φαντασικό όσο κι ως απτή, υλική πραγματικότητα, μέσω της ιστορικά πρωτόγνωρης ανόδου του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού που επιτυγχάνει (ενάντια στις δυσοίωνες προφητείες του Μαρξ) ο καπιταλισμός.

Ποια «Δύση» και ποια «παράδοση»;

Θα πρέπει να είναι σαφές πως κάθε φορά που μιλάμε περί «Δύσης» αλλά και –πολύ συχνά– την επικαλούμαστε ως μοντέλο προς μίμηση, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε τις τεράστιες αλλαγές που έχουν συντελεστεί τις τελευταίες δεκαετίες σε αυτό το κομμάτι του κόσμου. Η Δύση δεν είναι πλέον αυτό που ήταν μέχρι πριν από 30 ή 50 χρόνια. Δηλαδή, μια κοινωνία που γεννούσε ακόμη δημοκρατικά κινήματα και προτάγματα χειραφέτησης και αμφισβήτησης, τόσο στο πολιτικό όσο και στο πολιτιστικό επίπεδο. Δύομισι αιώνες βιομηχανικής καπιταλιστικής ανάπτυξης έχουν καταφέρει να διαβρώσουν τους κοινωνικούς δεσμούς σε τέτοιο βαθμό, ώστε θα μπορούσαμε χωρίς φόβο υπερ-

---

νας από τους κατοίκους μας θα καθορίσουν και αυτές την ανάπτυξη και το μέλλον των σημερινών νέων και των μελλοντικών γενεών της Εγγούσας. Πρέπει να κάνουμε το νησί μας ελκυστικό και ως άνθρωποι. Δηλαδή, να μην επαφιέμεθα μόνο στα φυσικά κάλλη του» («Κρουαζιερόπλοιο Eurora 2 – Κρουαζιέρα στην Εγγούσσα», όπως το αναδημοσιεύει ο μπλόγκερ *Πισιρικός*, στη σελίδα <http://pitsirikos.net/wp-content/uploads/2013/10/oinousses1.jpg>). Δηλαδή: Αν θέλετε ανάπτυξη, αλλάξτε τις καθημερινές σας συνήθειες, προκειμένου να αρέσετε στους τουρίστες, ώστε, εν συνεχεία, αυτοί να ζητήσουν από την εταιρεία κρουαζιέρων να μονιμοποιήσει τις Οινούσσες ως στάση στις διαδρομές των πλοίων της.

βολής να πούμε πως μέσα στις πιο αναπτυγμένες περιοχές του πλανήτη (τα μεγάλα δυτικά αστικά κέντρα, π.χ.) η κοινωνία *ως κοινωνία* δεν υπάρχει πια: Το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων έχει αντικατασταθεί από γραφειοκρατικούς θεσμούς, οι οποίοι, με τη βοήθεια της οικονομίας και της τεχνολογίας, οργανώνουν πλέον κάθε πτυχή της ζωής των ατόμων για χάρη τους αλλά και στη θέση τους. Κάθε ίχνος πρωταρχικής κοινωνικότητας και κοινωνικού αυθορμητισμού δείχνουν να χάνονται, κάθε ψήγμα αυτενέργειας από την πλευρά των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων εξαντλείται. Δεν μιλάμε πλέον στον διπλανό μας και περιμένουμε τη λύση σε κάθε μας πρόβλημα από τις διάφορες υπηρεσίες του κράτους, από τις «υπηρεσίες» της κοινωνίας της κατανάλωσης και από τα διάφορα βλακώδη *gadgets* που αυτή μάς προσφέρει αφειδώς.

Αντίθετα, μέσα σε λιγότερο «αναπτυγμένες» και «εξορθολογισμένες» κοινωνίες, όπως π.χ. η Ελλάδα, επιβιώνει ακόμη σημαντικό ποσοστό αυτής της πρωταρχικής κοινωνικότητας, πράγμα που κάνει τη ζωή περισσότερο υποφερτή, ακόμα και υπό συνθήκες «κρίσης». Το μεγάλο στοίχημα είναι να υπερβούμε τις πατριαρχικές και αντιδραστικές κατευθύνσεις εντός των οποίων εγγράφεται συχνότερα αυτή η κοινωνικότητα (πελατειακές σχέσεις, πίεση του περίγυρου στην προσωπική ζωή των ατόμων κ.λπ.) προκειμένου να τη χρησιμοποιήσουμε ως έρεισμα ενός προτάγματος οικολογικής αλλαγής.

Η ανθρωπολογική οπισθοδρόμηση των «αναπτυγμένων» κοινωνιών

Ταυτόχρονα –κι αυτό είναι κάτι που πάντοτε θα πρέπει να θυμίζουμε στους διάφορους φιλελεύθερους «εκσυγχρονιστές»–, ακόμα και από τη σκοπιά μιας πιο συντηρητικής προσέγγισης να δούμε το πράγμα, πάλι οφείλουμε να αναθεωρήσουμε τις

απόψεις μας. Με άλλα λόγια, δύσκολα μπορεί πλέον η Δύση να χρησιμεύσει ως πρότυπο «αστικής ολοκλήρωσης» και «εκσυγχρονισμού» των περιφερειακών χωρών, εφόσον η κοινωνική αποσύνθεση που τη χαρακτηρίζει έχει φέρει στο προσκήνιο τα ήθη της κοινωνίας της κατανάλωσης, που διαφέρουν παρασάγγας από την κλασική αστική και καπιταλιστική λογική. Σήμερα, αυτό που κυριαρχεί είναι η λογική του εύκολου χρήματος, το μαφιόζικο πρότυπο διαχείρισης των κοινωνικών υποθέσεων και η γενίκευση της διαφθοράς. Όπως φαίνεται, ο καπιταλισμός τρώει τις ίδιες του τις σάρκες: Πάσχει από μια ανυπέρβλητη *ανθρωπολογική αντίφαση*, η οποία τον αναγκάζει να υποσκάπτει τα θεμέλια του ίδιου του οικοδομήματος. Η λύσσα για κέρδος και ανάπτυξη οδηγεί στην καταστροφή κάθε άλλης αξίας, θεσμού και κοινωνικής πρακτικής που περιόριζε, αρχικά, αυτές τις κτητικές ορμές, με αποτέλεσμα σήμερα η λογική του εύκολου χρήματος και της πλουτοθηνρίας να διαπερνούν ακόμα και τις φτωχότερες κοινωνικές τάξεις.

Είναι προφανές, όμως, πως μια τέτοια κοινωνία δεν γίνεται πλέον να θεωρείται ανεξέταστα πρότυπο για εμάς, ακόμα κι αν βλέπουμε τα πράγματα βάσει του σχήματος «εξορθολογισμένη» Δύση – υποανάπτυκτη περιφέρεια. Και είναι εξίσου σαφές ότι δεν γίνεται να υπάρξει καμία αλλαγή προς την κατεύθυνση μιας οικολογικής και τοπικοποιημένης κοινωνίας, μιας κοινωνίας δηλαδή «μικρής κλίμακας», όπου θα παίζει βασικό ρόλο η καθημερινή συνεργασία των ατόμων στη διεύθυνση των καθημερινών ζητημάτων, χωρίς όλον αυτό τον ανθρωπολογικό πλούτο που έχει καθεί –ίσως κι ανεπιστρεπτί– μέσα στη Δύση. Χωρίς μια τέτοια στοιχειώδη κοινωνικότητα αλλά και ικανότητα συλλογικής αυτενέργειας δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για δημοκρατία.

Το πολιτικό και το πολιτιστικό

Με αυτή την τάση συνδέεται ακόμα ένα ουσιώδες και βασικό ζήτημα: Η σύζευξη του πολιτικού-πολιτιστικού, δηλαδή η προσπάθεια να επεκτείνουμε την πολιτική μας κριτική σε σφαίρες της καθημερινής ζωής ή της κουλτούρας, δίχως, παρ' όλα αυτά, να πάμε στο άλλο άκρο και να εκπέσουμε σε μια πολιτική-του-τρόπου-ζωής, σύμφωνα με την οποία θα αρκούσε μια απλή αλλαγή των καθημερινών μας συνηθειών για να λυθούν τα προβλήματα του μάταιου τούτου κόσμου.

Διότι, φυσικά, όσο κι αν δεν το αντιλαμβάνονται οι διάφοροι «καθωσπρέπει» οικολόγοι, αυτός ο πολιτιστικός «ρεφορμισμός» βρίσκεται πίσω και από τα πιο αντιδημοκρατικά οικολογικά ρεύματα. Κοινή συνισταμένη κάθε αντιδραστικής απόχρωσης οικολογίας είναι η εξής ιδέα: Το πρόβλημα είναι τόσο βαθύ, που δεν αρκεί μια πολιτική, κοινωνική και οικονομική αλλαγή· αυτό που χρειάζεται είναι μια βαθιά αλλαγή «παραδείγματος», μια βαθιά αλλαγή του ίδιου του ανθρώπινου όντος, η οποία μπορεί να είναι καρπός μόνο μιας νέας «πνευματικής» ή θρησκευτικής αφύπνισης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα η περίφημη Βαθιά Οικολογία (Deep Ecology) ή διάφορες απόπειρες σύστασης μιας χριστιανικής οικολογίας (τόσο Καθολικής όσο και Ορθόδοξης), για να μη μιλήσουμε καν για καθαρά οικοφασιστικού τύπου νεομυστικιστικές λατρείες της «Φύσης».

Είναι όμως προφανές ότι, αν και τα αντιδραστικά αυτά ρεύματα είναι ευαίσθητα στο ανθρωπολογικό πρόβλημα (όπως συνέβαινε, άλλωστε, πάντοτε με τον συντηρητισμό, σε αντίθεση με τον «αφέλη» και «αισιόδοξο» φιλελευθερισμό), αδυνατούν να καταλάβουν ότι το ανθρωπολογικό δεν είναι ανεξάρτητο από το πολιτικό, το κοινωνικό ή το οικονομικό. Ανάμεσα στην «αντικειμενική πραγματικότητα», από τη μια μεριά (κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, θεσμοί κ.λπ.), και το «πνεύμα» ή την «κουλτούρα», από

την άλλη, υπάρχει σχέση αμοιβαίας εξάρτησης κι επιρροής: Οι πρώτες συνιστούν ενσάρκωση μιας κουλτούρας ή ενός φανταστικού (ή και περισσότερων, φυσικά) και με τη σειρά τους αναπαράγουν αλλά και διαμορφώνουν την εν λόγω κουλτούρα και το φανταστικό. Πράγμα που σημαίνει ότι *δεν υπάρχει αλληλαγή του τύπου ανθρώπου που παράγει μια κοινωνία δίχως αλληλαγή των κοινωνικών συνθηκών εντός των οποίων διαμορφώνεται και αναπαράγεται αυτός ο ανθρωπολογικός τύπος. Αλλά και αντιστρόφως (πράγμα που πρέπει να υπενθυμίζουμε στους μαρξιστές): Δεν υπάρχει αλληλαγή των κοινωνικών συνθηκών δίχως αλληλαγή της κουλτούρας αλλά και του τύπου ανθρώπου μιας κοινωνίας.*

Αποανάπτυξη, τοπικοποίηση και άμεση δημοκρατία

Πρέπει, λοιπόν, να τονίζουμε πάντοτε ότι, για εμάς, ο αγώνας στο πολιτικό κομμάτι αλλά και στη σφαίρα της κουλτούρας (φανταστικό και αξίες της κοινωνίας, ήθη, τύποι ανθρώπου) συνιστά μία και ενιαία προσέγγιση. Αυτό για το οποίο εμείς μαχόμαστε είναι μια *δημοκρατική* αποανάπτυξη: Αν η αποανάπτυξη συνιστά κομμάτι θεμελιακό και κύριο της πολιτικής μας στράτευσης, αυτό δεν γίνεται πάνω στη βάση επιχειρημάτων υπεράσπισης κάποιου ειδυλλιακού χαμένου παρελθόντος· γίνεται, αντίθετα, πάνω στη βάση της αναγνώρισης της *ισότητας* ως κεντρικής και βασικής μας αξίας. Ισότητας ανάμεσα στους ανθρώπους αλλά και «ισότητας» ανάμεσα στον άνθρωπο και το φυσικό του περιβάλλον, ανάμεσα, δηλαδή, στην κοινωνία και τη φύση. Για εμάς, η αποανάπτυξη και το πρόταγμα μιας οικολογικής και τοπικοποιημένης κοινωνίας εγγράφονται σε ένα ευρύτερο πρόταγμα *κατάργησης της κυριαρχίας ανθρώπου από άνθρωπο*. Αυτή είναι η βαθύτερη αλήθεια της δημοκρατίας και της ανθρώπινης χειραφέτησης: η κατάργηση των κοινωνικών σχέσεων κυριαρχίας και επιβολής και η αντικατάστασή τους από μια αντίληψη της συλ-

λογικής ζωής που θέλει τις κοινωνικές σχέσεις οργανωμένες πάνω στη βάση της ισότητας, δίχως ιεραρχία και εκμετάλλευση. Διότι το φαντασιακό της κυριαρχίας, υπό την ειδικότερη μορφή που πήρε μέσα στη νεωτερική Δύση, είναι ενιαίο, είτε πρόκειται για τον άνθρωπο είτε για τη φύση: Εκφράζει την ίδια ορμή κυριαρχησης και εκμετάλλευσης, είτε πρόκειται για τον πλανήτη και τους φυσικούς του πόρους είτε για την εκάστοτε «κατώτερη» κοινωνική ομάδα, τάξη ή έθνος.

Αν, όμως, αυτές οι αλλαγές απαιτούν όχι μόνο θεμελιακές μετατροπές στο επίπεδο των θεσμών κάθε είδους αλλά κι έναν *βαθύ μετασχηματισμό του υπάρχοντος τύπου ανθρώπου*, είναι στο πλαίσιο της προσπάθειας διαμόρφωσης ενός τέτοιου δημοκρατικού ανθρωπολογικού τύπου που μπαίνει το ζήτημα της αποανάπτυξης και της τοπικοποίησης. Οι αρχές της αποανάπτυξης-τοπικοποίησης, η βαθύτερη φιλοσοφία τους, είναι βαθιά δημοκρατικές: Μας μαθαίνουν τον αυτοπεριορισμό, την ικανότητα να ερχόμαστε σε συζήτηση με τις βαθύτερες ορμές μας και να επιβάλλουμε σε αυτές όρια όπου κρίνουμε πως χρειάζεται (κι όχι όπου υποτίθεται πως μας το προστάζει ο Θεός, κάποια μυθοποιημένη «Φύση» και άλλες τέτοιες ετερόνομες φαντασιώσεις) ή την υπευθυνότητα και την υπέρβαση του παιδικού ναρκισσισμού, τη συνεργασία με τους γύρω μας και το ξεπέραςμα της ιδιότητας και του βλακώδους κλεισίματος στον στενό «προσωπικό» κύκλο, που τόσο πολύ εκτρέφουν οι σημερινές καταναλωτικές και εξόχως ολιγαρχικές κοινωνίες.